
*Костянтин
Кислюк*

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА: МЕЖОВІСТЬ ЧИ МЕРЕЖОВІСТЬ?

Величезна зацікавленість українознавчою тематикою в останні два-три десятиріччя є беззаперечним історіографічним фактом. Дійсно, за цей період вийшли друком численні теоретичні праці вітчизняних дослідників (А. Бичко, В. Горського, М. Дяченка, Я. Ісаєвича, Г. Вєрвеса, М. Жулинського, С. Кримського, В. Крисаченка, В. Лісового, Н. Мозгової, В. Нічик, І. Огородника, М. Русінова, М. Ткачук, В. Шейка та ін.); маємо рецепції й безпосередні контакти зі знайомими речниками останньої генерації української діаспори (О. Прицаком, Я. Дашкевичем, З. Когутом, Р. Шпорлюком, І. Шевченком, С. Плохієм та ін.) та відомими західними промоторами *Ukrainian studies* (Е. Кінаном, Д. Сондерсом, Ф. Сисінім, А. Каппелером, У. Вілсоном та ін.); успішно функціують численні спеціалізовані наукові установи чи їхні структурні підрозділи (Національний науково-дослідний інститут українознавства, Інститут історії України, Український інститут національної пам'яті, Український центр культурних досліджень тощо).

Виплоджений необхідністю пришивдшеної самоідентифікації українців за умов їх становлення як «неочікуваної» (проте від 1920-х років — цілком легітимної) нації з власною державністю, цей феномен дотепер має два гранично широкі виміри. З одного боку, йдеться про теоретичні міркування щодо особливостей української культури, ознак української народу та специфіки створених духовних явищ (передусім філософії). З іншого боку, від-

повідні концептуальні визначення мають наводити суспільно-політичний консенсус щодо певного геополітичного вибору і конкретних напрямків внутрішньої політики, в тому числі у галузі культури та освіти.

Натомість у прикінцевому результаті маємо лише *компромісну* академічну точку зору. Як правило, вона полягає у констатації певних особливих, подвійних ознак української державності, нації, культури, властиво, поміж крайнощами, як точно визначили автори «Історії української філософії» з Київського університету, «національного фундаменталізму» та «національного нігілізму» [Історія української філософії, 2008]. Подекуди стикаємося з граничними формами такого компромісу, коли, наприклад, члени вельми багатолюдного авторського колективу найфундаментальнішої нині «Історії української культури» спромоглися хіба що на оброблення кожен власної «ділянки» «найбільш для себе зручними» теоретико-методологічними настановами [Історія української культури, 2001: т. 1, с. 19]. Проте абсолютизація подібного підходу теж нерідко хибує на односторонність. Скажімо, феномен українського «пограниччя», що уявлявся І. Лисяку-Рудницькому здійсненням унікальної історичної місії «Україна між Сходом та Заходом», насправді викликав і суто протилежні реакції. У кращому випадку, вимушеність співжиття і протистояння із «закордонням» не тільки не спонукала до толерантності та діалогічності, а часто породжувала замкненість різних угруповань (від «Будьте собі, мудрий латинниче, зі своєю вірою та мудрістю окремо від нас, а ми зі своєю вірою й апостольським глупством окремо від вас» у знаменитій полемічній «Зачіпці мудрого латинника з дурним русином» І. Вишенського до боротьби за владу економічних і політичних еліт упродовж усіх 20 років незалежності країни). У найгіршому випадку, як слушно зазначав М. Рябчук, маємо «кресову» ксенофобію, як наслідок — репутацію «колиски антисемітизму», країни диких селянських бунтів, погромів, етнічних чисток, націоналістичних ексцесів [Рябчук, 2000].

Утім, на наш погляд, саме найчастіше згадувана «*межовість*» (та дотичні до неї «пограничність», «кресовість») української культури та окремих її проявів, якщо її розглядати з принципово іншого кута — не як своєрідну «точку злагоди», а навпаки, як об'єктивне джерело сучасних труднощів і проблем — парадоксальним чином може обернутися на перспективний горизонт, принаймні на можливість обговорювати проблеми й перспективи вітчизняної культури в новітньому контексті. Саме це ми ставимо за мету нашої статті.

Розуміння України як Пограниччя має давню передісторію, яка назагал доводить свою повну залежність від поточної ідейної чи наукової кон'юнктури. На думку більшості дослідників, воно вкорінене в етимології назви нашої країни від часів пізнього середньовіччя. За наступної, ренесансно-ранньобарокової доби, «межовість» по-українськи поставала як соціально-юридична категорія, зумовлена намаганням козацтва разом із шляхетним і духовним станами «руського народу» аргументувати територіальний

(насправді феодальний) імунітет та особливий соціальний статус мешканців українських земель, у першу чергу як представників «лицарської корпорації», які пліч-о-пліч з польською шляхтою захищають Європу від «ворогів Хреста». Первинне наукове осмислення вітчизняної «межовості» ми пов'язуємо з романтично-просвітницькою історіографією першої половини ХІХ сторіччя, з її прихильністю до ідей географічного детермінізму: «И вот составиля народ, по вере и месту жительства принадлежавший Европе, но между тем по образу жизни, обычаям, костюму совершенно азиатский, — народ, в котором так странно столкнулись две противоположные стихии...», — писав М. Гоголь у «Погляді на складання Малоросії» [Гоголь, 1994: т. 7, с. 160]. Зародження національно-визвольного руху доповнило зміст цього поняття певною соціально-політичною кон'юнктурою, зокрема ідеями «волелюбності» та «демократизму», які обстоював у своїх працях (від «Книг буття...» до «Двох руських народностей») М. Костомаров.

Відповідно до позитивістських уподобань кінця ХІХ — початку ХХ сторіччя, якими позначився розвиток наступниці романтичної історіографії — народницької течії — в історичній науці, відбувся перехід до соціально-економічного бачення вітчизняної «межовості». Згідно з М. Грушевським, «почесна роль заборолла європейської культури від азійських орд» була доповнена «українською колонізацією». Остання відзначилася одночасно цивілізаційним поступом на кочовий степовий світ і поступовим освоєнням у господарському і культурному плані півдня України [Грушевський, 1991: т. 1, с. 14], натомість на заході цей процес завмер у Галичині — тихому й тісному запічку, «де хоронилися люди, яким наприкралося більш ризиковне, тривожне, але і більш дозвільне життя полудневих погранич» [Грушевський, 2005: т. 2, с. 287–288].

У творчості діячів української діаспори, передусім О. Кульчицького та В. Яніва, відбулося переозначення «межовості» на популярному в той час філософсько-психоаналітичному ґрунті. Історичне та геополітичне становище українських земель спричинювало екзистенційну ситуацію перебування на межі можливостей існування, формування переважного «лицарського-козацького типу людини», підпорядкованій ідеалові оборони честі, волі і віри [Енциклопедія українознавства, 1949: с. 713]. Так само у діаспорі одним із перших на соціокультурні виміри «межовості» звернув увагу І. Лисяк-Рудницький. У відомому есеї він розглядав українську культуру як проміжну між «світами грецько-візантійської й західної культур і законний член їх обох», який намагався впродовж «своєї історії поєднати ці дві традиції в живу синтезу» [Лисяк-Рудницький, 1994: т. 1, с. 10]. Насправді, оскільки для І. Лисяка-Рудницького «національний характер тотожний із своєрідним способом життя, комплексом культурних вартостей, правилами поведінки та системою інституцій, які притаманні даному народові» [Лисяк-Рудницький, 1994: т. 1, с. 1], обидва підходи органічно вписувалися у провідну для діаспори «націософську проблематику», яку у такий спосіб розглядали у

значно сучаснішому на той час річищі «психологічних» концепцій нації. До речі, схожі ідеї висував і І. Мірчук у 1940-ві роки у Німеччині. Із зрозумілих причин вони знайшли своє визнання значно пізніше [Мірчук, 2007].

Більш традиційне — територіальне — бачення «межовості» серед різних генерацій діаспори обстоювали спочатку Д. Антонович, О. Домбровський, а потім О. Пріцак. Перший у редагованому ним збірнику лекцій «Українська культура» (1940 р.) висунув примітну тезу про те, що «висока культурність українського народу», так само як теперішні культурні відмінності українців, зумовлена безліччю культурних впливів «тих народів, що на протязі тисячоліть переходили через українську землю або входили в стосунки чи межували з українською територією» [Антонович, 1940: с. 7]. На цій підставі вже наприкінці ХХ сторіччя О. Пріцак знову порушив питання про необхідність подання української історії через поєднання всіх соціокультурних та етнічних впливів у межах української національної території [Пріцак, 1991]. Ці теоретичні засновки було використано в «Історії України» О. Субтельного [Субтельний, 1993], дуже популярній у нашій країні в 1990-х роках.

Подальші дослідження соціокультурної спрямованості «межовості» у 1990—2000-х роках здійснювали через регіоналізацію цього феномену, обмеження його певними прикордонними рамками: «пограниччя є певним регіоном з соціальною, культурною, економічною, політичною специфікою» [Кочан, 2008], що часто-густо було відзначено популярним наголосом на «етнічній ідентифікації» [Шестакова, 2005].

Якісно новим тлумаченням дає змогу збагатити феномен «межовості» адаптація до нього постколоніальних студій. У постколоніальній інтерпретації пограничним можна вважати весь регіон з Україною, Білоруссю, Молдовою включно. Саме тут перебігають складні процеси особливої політичної, економічної взаємодії. Єдине, що в новоспечених border studies надто переважає транзитологічний ухил, оскільки вони позиціонують себе як «стратегії практичного подолання політичного й економічного відставання регіону» [Бреский, 2008] через системну трансформацію комуністичної моделі суспільного розвитку в капіталістичну.

Для подальших міркувань спробуємо попередньо визначити «межовість» української культури як її утворення з безлічі різноякісних і різнорівневих елементів і структур у всіх сферах суспільного життя, на перетині різновекторних зовнішніх впливів, на межі між одним з «центрів» сучасного світу та його периферією. Одразу мусимо внести кілька уточнень. «Межовість» по-українськи зовсім не дорівнює «полікультурності» — з огляду саме на міксованість абсолютної більшості матеріальних та духовних феноменів, з яких її складено. Не йдеться тут і про мультикультурність у широкому розумінні теорії та практики підтримання культурного різноманіття, оскільки вона не є основою ні державної, ні регіональної політики і не привертає увагу переважної більшості населення України, яку відволікають значно актуальніші суспільно-політичні та соціально-економічні дискусії. Вітчизняна

культурна «межовість» далека від культурної синтетичності, наприклад, за традиційною китайською конфуціансько-даосько-буддійською моделлю. Авжеж, примусове сусідство відмінних соціокультурних складників в інституційному вимірі, постійно пом'якшуване вимушеною толерантністю в плані ментального, часто залишається неорганічним і в будь-який момент може датися взнаки то у формі донецького «федералізму», то у формі галицького «сепаратизму». Нарешті, «межовість» не можна порівнювати з «недосформованістю» української нації. Остання є лише одним з її проявів, схожі явища спостерігаємо і в економіці, і в соціальній сфері, і у сфері культури. Хоча, з іншого боку, не можна заперечувати того, що соціокультурна еkleктика суттєво сповільнювала процеси етно-, націо- та державотворення, натомість нестабільність останніх, у свою чергу, лише консервувала стан соціокультурної та політико-економічної багатуокладності.

«Межовість» слід уважати цілком історично об'єктивним явищем, найпринциповішою ознакою буття української культури від давнини до сучасності. Проте її ключовою причиною, на нашу думку, є не стільки *географічне становище*, скільки *соціокультурна ситуація* перебування на «межі», кордоні, «кресі» або пограниччі між «центром» та «периферією». Причому таке проміжне становище, згідно з автентичним підходом І. Валерстайна, не слід однозначно обмежувати перебуванням українських земель у складі інших держав від середини XVII та у XVIII сторіччі у статусі напівпериферії капіталістичного світу-економіки [Валлерстайн, 2001: с. 20]. Ми сказали б, що за всю історію світової культури (чиї ранні стадії ми відтворюємо за працями Ю. Павленка [Павленко, 1994; Павленко, 2001]) теперішні українські землі могли претендувати на «центральный статус» лише за часів соціокультурного змагання між Балкансько-Дунайським та Передньоазійсько-Близько-східним центрами випереджального цивілізаційного розвитку за багато тисяч років до н. е. Наслідком програвання цього змагання було не тільки те, що «історія починається на Сході» (Г. Гегель). Вітчизняні терени повернулися до «цивілізованого» світу (античної культури) тільки за ранньозалізної доби I тисячоліття до н.е. після кількатисячолітньої системної кризи та кількох хвиль завоювань. Проте відтепер у цілковито підпорядкованому статусі, адже всесвітньо відомі скарби декоративно-вжиткового мистецтва у «звірячому стилі» виготовляли майстри з грецьких колоній, а досягнення самих скіфів в очах античних авторів часто обмежувалися другорядними дрібницями — як-от особливою «войовничою» зачіскою, коли волосся неохайно спадає на лоба [Плутарх, 1994, т. 1, с. 505].

Надалі «межовість» української культури тільки усталювалася. Натомість, для порівняння, в капіталістичному світі-економіці в новий і новітній часи послідовно змінились три «центри» — Голландія, Великобританія, США. Звичайно, українська культура, серед багатьох інших, що їх називають «наздоганяльними», десятки разів системно або безсистемно, об'єктивно або суб'єктивно здійснювала модернізаційні процеси. Але у прикінцево-

му результаті вони лише відновлювали її периферійний статус, а не якісно покращували його. Останній приклад — економічний бум 2000—2008 років, який призвів лише, за офіційним визнанням фахівців Інституту стратегічних досліджень, до «реіндустріалізації» за радянськими зразками другої чверті XX сторіччя, а не «постіндустріалізації» за зразками азійських країн другої половини XX сторіччя.

При переході від історико-культурної розвідки до аналізу структурно-інституційного виміру української «мережовості» остання постає як *багатоукладність*, яка найпомітніше являє себе в *економічній царині*. За підрахунками групи авторів під керівництвом В. Семиноженка, в економіці України переважають третій і четвертий технологічний уклади, питома вага яких перевищує 90%. Вони сформувалися наприкінці XIX — наприкінці XX сторіччя, їх характеризував прискорений розвиток важкої промисловості. Натомість на сучасніший п'ятий технологічний уклад (1990—2020 роки), ґрунтований на виробництві роботів, комп'ютерної техніки та програмного забезпечення для неї, телекомунікаціях, ефектах від альтернативної енергетики, охорони здоров'я та навколишнього середовища, припадає приблизно 5% соціально-економічної сфери, причому не тільки за обсягом, але й за вкладеними інвестиціями та інноваційними витратами [Стратегічні виклики, 2001, т. 1, с. 285]. Не дивно, що в товарній структурі зовнішньої торгівлі за січень — серпень 2013 року машини, обладнання та механізми, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби склали разом 16,7%; натомість чорні метали та вироби з них, мінеральні продукти, продукція хімпрому, зернові культури, жири та олії — понад 65% [Державна служба статистики, 2013]. У профіцитній торгівлі послугами, яку часто вважають чи не головною ознакою постіндустріальності вітчизняної економіки, у 2005—2010 роках, як легко підрахувати за статистичною інформацією на сайті Держкомстату, понад 90% становлять транспортні перевезення і послуги з перекачування газу та нафти до Західної Європи. Наукоємні підприємства, щоб мати попит на свою продукцію, змушені брати участь у зарубіжних проектах (як от «Морський старт») або (значно меншою мірою) торгувати науково-дослідними та конструкторськими послугами. IT-аутсорсинг, за найоптимістичнішими оцінками, найближчими роками не перевищить 5% загального українського експорту. Таким чином, за наявності пілотних технологій, наприклад у суднобудуванні, аерокосмічній галузі, виробництві військової техніки та озброєнь, економіці України притаманний нееквівалентний обмін невідтворюваної природної ренти на інтелектуальну, що є типово периферійним явищем.

При цьому Україна увіходить до топ-10 країн з найбільшою швидкістю ширококутового доступу до мережі Інтернет. Крім того, за даними щорічного звіту Національної комісії з державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, 43,5% мешканців України та 86,2% підприємств мають доступ до мережі Інтернет; у 35% домогосподарств цей доступ є ширококу-

говим; 1/5 частина українських домогосподарств є споживачами послуг кабельного телебачення, 36,4% підприємств мають веб-сайт або домашню сторінку [Річний звіт за 2012 рік, s.a.]. Вже понад 40% інтернет-користувачів, віком старших за 15 років, зосереджені в селах та невеликих (до 50 тисяч мешканців) містах. Загалом наведені цифри відповідають середнім світовим показникам. У перспективі, за різними експертними оцінками, у найближчі роки завдяки наднизьким цінам на комунікаційні послуги рівень проникнення сучасних медіа-технологій може підвищитися до 65–70%, натомість у теперішніх лідерів (Швеція, Сінгапур — понад 90%) залишиться незмінним.

Територія країни майже повністю покрита рухомим (мобільним) зв'язком, рівень проникнення якого становить понад 130% від усієї чисельності населення України. Сьогодні кількість мобільних телефонних терміналів в Україні перевищує кількість стаціонарних телефонів у 2,5 раза, при цьому стрімкими темпами зростає кількість телефонів, які працюють під управлінням операційних систем (смартфонів), — вона перевищила 6 млн одиниць. Ними користуються 15% громадян (проти 20% в середньому у світі та 45% — у розвинених країнах).

Так само різноукладною є сфера НДДКР. Підприємницький сектор, корпоративна ланка якого є провідним виробником новітніх технологій на Заході, не розвинена, адже олігархічний капітал вкладають лише в ті різновиди промисловості, які можуть мати швидкий зиск. Він забезпечує лише третину НДДКР, натомість 70% належить державі, яка витрачає на науку на душу населення в десятки разів менше коштів, ніж лідери в економіці знань. Гіпертрофованого виду набуває університетський сектор, більшою мірою зорієнтований на теоретичні, а не прикладні знання. Новітні форми економіки знань — технопарки й технополіси («Інститут монокристалів», «Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона», НТУУ «КПІ») — хоча й виникають від початку 2000-х років, проте не мають ні замовників, ні інвесторів для своєї діяльності. Питома вага наукових організацій заводського сектору (стосовно академічного, ВНЗівського, галузевого) становить лише 5%. Працюють у ньому менше 1% кандидатів і докторів технічних наук. Доки українські підприємства матимуть конкурентні переваги низького рівня — дешеву робочу силу, сировинну спрямованість, доти прориву в кількості та якості НДДКР як першого етапу інноваційного циклу очікувати на них не варто [Стратегічні виклики, 2007, т. 2].

Як наслідок — чисельність наукових фахівців вищої кваліфікації в Україні є вдвічі меншою за середнє значення цього показника в країнах ЄС. Найкваліфікованіші з них працюють у «тіньовому» секторі або обслуговують інтереси зарубіжних фірм. За відомостями Асоціації ІТ, на експорт працюють 25 тисяч, тобто 10% вітчизняних сертифікованих програмістів. Українська компанія Viewdle, яка навчила комп'ютер розпізнавати обличчя та об'єкти, була миттєво придбана інтернет-гігантом Google.

При цьому в політичній площині Україна є демократичною державою з достатньо сформованим громадянським суспільством, чий рівень західні експерти оцінюють вище за рівень її пострадянських сусідів, але нижче за стандарти західної «ліберальної демократії». Одночасно вони звертають увагу на поширеність в українській політичній культурі авторитарних традицій, спричинену чималою мірою слабкістю відповідних «інституцій протидії і запобігання» [Даймонд, 2013].

Не менш розмаїтою є соціальна структура українського суспільства. З унікальною забезпеченістю України дипломованими ІТ-спеціалістами (4-те місце в світі після США, Росії та Індії) [Річний звіт за 2012 рік, 2013], що їх О. Тофлер у «Футуршоці» влучно назвав «людьми майбутнього», сусидить непропорційно висока для початку ХХІ сторіччя чисельність сільського населення — на 1 вересня 2013 року 14,2 млн осіб. Причому, у зв'язку зі збільшенням народжуваності та зменшенням смертності, а також через економічну кризу, яка спинила трудову міграцію, його чисельність в останні роки стабілізувалася. Соціально-економічні умови функціонування сільської культури за роки незалежності суттєво погіршились. Середній сукупний дохід на одного члена родини на селі значно менший, ніж у середньому по країні, лише 3,4% селян займаються індивідуальною діяльністю та 1% відіграє роль роботодавців, а 2,6 млн є фактично безробітними. Не дивно, що половина сільських мешканців не мають наміру змінювати місце замешкання або зраджувати усталеним світоглядним стереотипам, адже, так би мовити, «пасіонарна» частина селян село вже покинула (2,5 млн за 1990 — 2000-ті роки).

Так само доволі архаїчно виглядає гендерна структура українського суспільства попри повну юридичну рівність, декларовану законом. Побіжний аналіз даних Держкомстату на офіційному сайті доводить, що 2012 року у жодному (!) виді економічної діяльності заробітна плата жінок не дорівнювала заробітній платі чоловіків, незважаючи на високий рівень кваліфікації та освіти, навіть кращої якості, ніж у чоловіків. Складаючи 54% населення, в парламенті останньої каденції жінки обіймають 10% депутатських мандатів.

Формально за рівнем грамотності, кількістю громадян, які навчаються у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації, Україна увиходить до двадцятки найбільш угаразділих країн світу. Проте за два десятиріччя незалежності вдалося розбудувати лише гуманітарну освітянську інфраструктуру, а не природничо-технічну. Щоправда, відбулось суттєве розширення системи вищої освіти. За 1990—2012 роки кількість «вишів» III — IV рівня акредитації зросла зі 149 до 334, а кількість студентів у них — на 1 млн, чисельність аспірантів і докторантів загалом збільшилася більш ніж утричі. На перший погляд, ці цифри кількісно відповідають загальній постіндустріальній тенденції до масової вищої освіти (на рівні щонайменше 50—60% населення). Але сучасну структурну освітню інновацію — поділ вищих навчальних закладів на питомо освітні та «дослідницькі» — поки що не впроваджено. Перехід до багаторівневої системи підготовки фахівців (бакалавр/

магістр) насправді обернувся збереженням зайвої ланки — освітньо-кваліфікаційного рівня фахівця, успадкованої від масової загальнообов'язкової освіти ще індустріального зразка.

У вітчизняній вишій освіті існує й внутрішня багатокладність в організації навчально-виховного процесу — паралельне співіснування сесійно-іспитової та заліково-атестаційної організації підсумкового контролю, подвійна система оцінювання за традиційною чотирибальною шкалою та за шкалою ESTC, переважання нормативно визначених навчальних дисциплін над предметами за вільним вибором студентів, аудиторного навчання над самостійною роботою тощо. Тому за успіхами щодо виконання вимог Болонського процесу на 2009 рік Україна поділяла з Азербайджаном 44 — 45 місця із 48 розглянутих країн. Наявні освітянські проблеми примножує різке відставання середньої освіти, яка не має таких фінансових, законодавчих та інноваційних можливостей для реформування, як освіта вища.

У духовній сфері та ціннісних орієнтаціях українців різнокладність проявляється через поєднання протилежних за змістом уподобань. Дійсно, на думку численних міжнародних організацій, наприклад Freedom House, Україна є вільною країною, де поцінують головні права та свободи людини. Проте, з іншого боку, за даними «Європейського соціального обстеження» (European Social Survey) 2004—2005 років, українське населення має статистично значущі відмінності від загальноєвропейського соціального тла. Українському національному характерові притаманна відносно більша, порівняно з іншими європейськими народами, фіксація на проблемах влади й неповага до особистих досягнень; у ньому помітніше виражені конформізм, консервативні, передусім патерналістські сподівання і потреба в безпеці [Україна-2015, 2008: с.12]. За даними вітчизняних соціологічних опитувань, рівень самостійності у розв'язанні життєвих проблем у середині 2000-х років не перевищував 40% населення. Цей показник точно корелює з даними Держкомстату, згідно з якими приблизно половина доходів вітчизняних домогосподарств отримується у формі соціальних виплат і різноманітних пільг. Натомість, на відміну від більшості європейських країн, в Україні частка фінансування громадських організацій з державного бюджету досі залишається незначною та має тенденцію до скорочення.

Навіть використання сучасних медійних технологій — вимушений результат. Дві третини українців вечорами залишаються вдома перед телевизором або комп'ютером через обмежений культурний вибір та низькі доходи, лівову частку яких поглинають продукти харчування, комунальні послуги та товари першої необхідності.

При цьому в різних регіонах дослідники чітко фіксують протилежні різновиди політико-культурної ідентифікації (пасивний, з високими патерналістськими очікуваннями, на Півдні та Сході і активний, зорієнтований на індивідуальне господарювання та підприємництво, на Заході). Така світоглядна фрагментарність суттєво ускладнює конструювання суспільного

консенсусу щодо головних фундаментальних цінностей [Україна в 2010 році, 2010: с. 58–59] та налагодження регіонального партнерства по осі «Львів — Київ — Харків». Адже, крім решти, Україна є нетиповою багатоетнічною країною, яка поєднала фактично моноетнічні регіони, але з двомовною культурою, та поліетнічні регіони, але з мономовною культурою.

Усіляке виопуклення «європейськості» та цивілізованості українців не може приховати поширення в суспільній свідомості глибинних (пост)колоніальних синдромів — від описаної ще Є. Маланюком «малоросійськості» до «культу Роксолани», коли цілий народ «упадав у приступ патріотичних гордощів від того, що його дочка прикрашала чужі гареми» [Забужко, 1999].

Отже, можна підсумувати, що *в багатокладній українській культурі доіндустріальна ментальна спадщина дисгармонує з переважно індустріальними інституціями в економічній і політичній сферах та постмодерними інформаційно-комунікаційними технологіями й ранньомодерною соціально-гендерною структурою.*

Визначаючи причини й оцінюючи перспективи багатокладності в українській культурі, мусимо вказати на такі інерційні чинники. По-перше, впродовж усіх років незалежності диспропорції у вітчизняній промисловості тільки зростали. Зокрема, частка машинобудування в структурі промислового виробництва знизилася вдвічі — з 31% до 14%, а чорної металургії, навпаки, збільшилася з 11% до майже 27%. Навіть у найсприятливіший за кон'юнктурою та динамікою період економічного зростання 2000–2008 років оборот інноваційної продукції та інноваційні витрати зменшились, навіть порівняно з кризовими 1990-ми роками. Далися взнаки і досі незнане в повоєнній світовій економічній історії падіння ВВП на понад 40%, і хибна суб'єктивна стратегія економічного відновлення через пришвидшений розвиток низькотехнологічних економічних укладів, зорієнтованих на зовнішні ринки. Натомість високотехнологічний сектор у розвинених країнах зростає на 20–100% щороку, адже залучає трильйони внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Нарешті, замість принципу випереджального опанування нововведень, у соціогуманитарії триває імпорт парадигмально значущих ідей. Парадоксально, але приклад Г. Гонгадзе, на нашу думку, яскраво засвідчує, що у світі є знаними не постаті оригінальних вітчизняних інтелектуалів, а мученицькі фігури інтелігентних борців проти радянського комунізму та пострадянського авторитаризму.

На нашу думку, специфіка багатокладності різко звужує можливості української культури щодо виконання креативних функцій, хоча культура багатьох країн демонструє прямо протилежне. Експерти визнають роль «національних брендів», вершину яких складають новітні технології, але підмурівок укорінений у неповторній культурній спадщині. Способи менеджменту фірм і різновиди конкуренції також зазнають впливу національних особливостей країн. Наприклад, Італія лідирує в дизайні, виробництві модного одягу, меблів, предметів інтер'єру, організуючи відповідні

виробництва за усталеними зразками сімейних підприємств. Навпаки, Німеччина процвітає в галузях з великим технічним компонентом, де організація виробництва й ієрархічне керівництво потребують німецького «Ordnung» [Стратегічні виклики, 2007, т. 1, с. 32–33]. Японія в 1950–1990-х роках здійснила модернізаційний «прорив сторіччя» через традиційну культуру («східна мораль — західна техніка»). Синтетична китайська культурна модель значною мірою забезпечила китайське економічне диво завдяки підтриманню балансу між переважно комуністичною політичною системою та переважно капіталістичною економікою («одна країна — дві системи»).

На жаль, в українській культурі складається протилежна *ситуація взаємоінерційності її складників, що належать до різних укладів*. Як засвідчують прикрі випадки з постачанням оплачених літаків і бронетехніки в деякі країни третього світу, без перебільшення мільярдні замовлення зривалися не через відсутність технологій, а через брак сучасної виробничої та управлінської культури, помножений на застарілість відповідних організаційних структур. Недарма економіко-політичний «кентавр» за зразком сучасного китайського протримався в Радянському Союзі лише півдесятиріччя непу в 1920-х роках. Зрозуміло, що сказане не виключає можливості докорінних перетворень на рівні окремої особистості, певного місця чи конкретної соціокультурної сфери.

Втім, медіа-культура ХХІ сторіччя, як ми вважаємо, відкриває «межовості по-українськи» нові трансформаційні обрії. Йдеться, передусім, про формування «сітьового суспільства» (network society). Будь-які відносини в цьому суспільстві, зрештою, вибудовуються за «сітчастою» горизонтальною інтернет-архітектурою, натомість і в давніх аграрних культурах, і в більш-менш сучасних індустріально розвинених націях переважали централізовані та ієрархізовані вертикальні структури. Тим самим, на думку піонера нової концепції М. Кастельса, долається опозиція між Мережею та Я, протиріччя між технологічною перерозвиненістю та соціальною недорозвиненістю сучасної світової цивілізації [Кастельс, 2000; Кастельс, 2002; Кастельс, 2004]. З іншого боку, за всіма визнаними в світі якісними показниками та індексами — «автоматизованості», «інформатизованості», «інтернетизованості» тощо — Україна міцно тримається у другій півсотні країн світу. Але становлення нових форм суспільних відносин слушно розуміють не стільки як наслідок упровадження нових технологій, скільки як результат усталення відповідних соціальних звичаїв, ритуалів, норм, цінностей тощо [Рейнгольд, 2006: с.8]. Відтак вітчизняна «*межовість*» з її послабленими зв'язками між різними складниками виглядає вже не як гальмуючий, а як сприятливий чинник соціокультурного поступу до «*мережовості*».

При цьому «занепад Постмодерну» знову актуалізував питання про самономінацію модерну [Какой модерн?, 2010, т. 1, с. 13]. Останній, як у своєму теперішньому статусі «модерну-після-постмодерну», так і в попередньому стані вже не виглядає надто «сучасним», досконалим, «довершеним», зразково-

взірцевим, яким його уявляли генерації раціонально-просвітницьки нахненних інтелектуалів, суспільних діячів і державних мужів у XVIII—XX сторіччях. Відтак українська «межовість»/«мережовість» опиняється по інший бік і «тріумфу», і «трагедії», потребуючи радше не оцінних суджень, а новітніх теоретико-методологічних інструментів вивчення [Кислюк, 2013: с. 51]. Їх розроблення — нагальна справа сучасності.

ДЖЕРЕЛА

- Антонович Д. Українська культура. — Мюнхен: Український Вільний Університет, 1988. — 455 с.
- Даймонд Л. Демократія в Україні згортається загрозливими темпами / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/93601>. (s.a.)
- Бреский О. От транзитологии к теории Пограничья. Очерки деконструкции концепта «Восточная Европа». — Вильнюс: ЕГУ, 2008. — 336 с.
- Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуации в современном мире. — СПб.: Университетская книга, 2001. — 416 с.
- Гоголь Н.В. Взгляд на составление Малороссии // Собрание Сочинений : В 9-ти т. — М.: Русская книга, 1994. — Т.7. Юношеские опыты. — С. 152–160.
- Грушевський М.С. Історія України-Руси : В 11-ти т., 12-ти кн. — К.: Наукова думка, 1991. — Т.1. До початку XI віку. — 736 с.
- Грушевський М.С. «Малі діла» // Твори : У 50-ти т. — Львів: Світ, 2005. — Т.2. Суспільно-політичні твори (1894 — 1907). — С. 287–294.
- Державна служба статистики. Офіційний веб-сайт. Товарна структура зовнішньої торгівлі за січень — серпень 2013 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt0813_u.htm.
- Енциклопедія Українознавства : В 2-х т. / Під гол. ред. проф., д-ра В. Кубійовича, проф., д-ра З. Кузелі. — Мюнхен; Нью-Йорк: Молоде життя, 1949. — Т.1. — 1230 с.
- Історія української культури : У 5-ти т. / Ю.С. Асєєв, В.Д. Баран, І.А. Баранов та ін.; [Національна академія наук України]; голов. редкол.: Б.Є. Патон (голов. ред.) [та ін.]. — К.: Наукова думка, 2001. — Т. 1. Історія культури давнього населення України. — 1134 с.
- Історія української філософії: Підручник / М.Ю. Русин, І.В. Огородник, С.В. Бондар та ін.; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. — 591 с.
- Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології // Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика. — К.: Факт, 1999 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/zabuzko/r05.html>.
- Какой модерн? Философские рефлексии над ситуацией пост/недо/after-post/ПОСТ-пост... модернизма: Коллективная монография, посвящённая 70-летию юбилею д-ра филос. наук, проф. А.А. Мамалуя : В 2-х т. / Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина; под ред. Л.В. Стародубцевой. — Харьков: ХНУ имени В.Н.Каразина, 2010. — Т. 1. — 374 с.
- Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / пер. с англ. А.Матвеева, под ред. В.Харитоновой. — Екатеринбург: У-Фактория (при участии Гуманитарного университета), 2004. — 328 с.
- Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.

- Кастельс М. Информационное общество и государство благосостояния: Финская модель / Пер. с англ. А. Калинина, Ю. Подороги. — М.: Логос, 2002. — 219 с.
- Кислюк К.В. Методологічні проблеми вивчення та викладання історії української культури // *Культура України: Збірник наукових праць*. — Харків: Харківська державна академія культури, 2013. — Вип. 42 : У 2-х ч. — Ч. 1. — С. 49–54.
- Кочан В.М. Феномен пограниччя в соціокультурному вимірі : Автореф. дис. ...канд. філос. наук; спеціальність 09.00.03, соціальна філософія та філософія історії. — Сімферополь, 2008. — 20 с.
- Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом та Заходом // *Історичні есе: В 2-х т.* — К.: Основи, 1994. — Т.1. — С.1 — 10.
- Мірчук І. Українська культура. — Нью-Йорк: Шкільна Рада, 2007. — 239 с.
- Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства : Навчальний посібник; відп. ред. та автор вст. слова С. Кримський. — К.: Либідь, 2001. — 358 с.
- Павленко Ю.В. Передісторія давніх русів у світовому контексті: Монографія. — К.: Фенікс, 1994. — 398 с.
- Пріцак О. Що таке історія України? // *Слово і час*. — 1991. — № 1. — С. 53–60.
- Плутарх. Сравнительные жизнеописания : В 2-х т. — М.: Наука, 1994. — 1039 с.
- Рейнгольд Г. Умная толпа: Новая социальная революция. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2006. — 416 с.
- Річний звіт за 2012 рік. Національна комісія з державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. Офіційний веб-сайт / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.nkrzi.gov.ua/uk/activities_nkrzi/1324727592/1364229681/\(s.a.\)](http://www.nkrzi.gov.ua/uk/activities_nkrzi/1324727592/1364229681/(s.a.))
- Рябчук М. Розщеплений світ: до проблеми «кресової» ксенофобії // *Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення*. — К., 2000 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/tiabczuk/r02.html>.
- Стратегічні виклики ХХІ ст. економіці та суспільству України : У 3-х т. — К.: Фенікс, 2007. — Т. 1. Економіка знань — модернізаційний проект України; за ред. В.Гейця, В.Семиноженка, Б.Кваснюка. — 542 с.
- Стратегічні виклики ХХІ ст. економіці та суспільству України : У 3-х т. — К.: Фенікс, 2007. — Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки; за ред. В.Гейця, В.Семиноженка, Б.Кваснюка. — 564 с.
- Субтельний О. Україна: Історія: Навчальний посібник. — К.: Либідь, 1993. — 720 с.
- Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / за заг. ред. А.В. Єрмолаєва. — К.: НІСД, 2010. — 528 с.
- Україна-2015: національна стратегія розвитку. — К.: Український форум: громадсько-політичне об'єднання, 2008. — 73 с.
- Шестакова К.Ю. Етнічна ідентифікація на українському пограниччі: Автореф. дис. ... канд. соціол. наук; спеціальність 22.00.03, соціальні структури та соціальні відносини. — К., 2005. — 19 с.

Костянтин Кислюк — кандидат філософських наук, доктор наук із культурології, професор кафедри культурології та медіа-комунікацій Харківської державної академії культури. Сфера наукових інтересів — філософія історії та культурна пам'ять у різноманітті її формоутворень в історії світової та вітчизняної культури, українська культура.
